

NARAȚIUNILE STRATEGICE. CONEXIUNEA RĂZBOI INFORMAȚIONAL – CULTURĂ DE SECURITATE¹

LUCIAN DUMITRESCU*

Abstract. *The article seeks to examine the issue of information warfare by using a perspective specific to the field of international relations. It argues that information warfare should be explored as part of strategic influence which aims at creating policy legitimacy instead of political legitimacy. Under such circumstances, information warfare could be understood as a negative-type public diplomacy that seeks to subvert both the cognitive and the normative dimensions of the strategic influence. Then, the article focuses on strategic narratives that undercut the normative dimension of strategic influence and also brings to the fore the question of security culture which needs to be deciphered in order to make strategic influence campaigns effective. But also in order to reject successfully the information warfare organized by certain states.*

Keywords: *strategic influence, public diplomacy, information warfare, strategic narratives, security culture.*

Întrebarea cheie la care își propune să răspundă acest articol este cum poate fi studiat războiul informațional dintr-o perspectivă specifică relațiilor internaționale. Mai exact, care sunt conceptele și abordarea ce conexează războiul informațional cu problematica securității. Și cum poate fi explicată acțiunea războiului informațional astfel încât să fie limpede urgența de securitate pe care o creează. Calea academică propusă de acest articol pentru a răspunde întrebărilor de mai sus este aceea a *influențării strategice*. Premisa studiului este că războiul informațional nu ar trebui privit ca proces de sine-stătător, ci mai degrabă ca ingredient al influențării strategice, definită ca un mix de diplomatie publică și campanii de informare pentru promovarea securității naționale². Din această perspectivă, influențarea strategică urmărește modificarea percepțiilor și

* CS III dr., Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române. E-mail: dulust@gmail.com

¹ O parte a acestui articol a apărut pe site-ul www.larics.ro cu titlul *Războiul informațional ca război civilizațional* sub semnătura lui Lucian Dumitrescu.

² Kim Cragin, Scott Gerwehr, *Dissuading Terror: Strategic Influence and the Struggle Against Terrorism*, RAND Corporation, 2005, p. III.

atitudinilor populației – sau a unor segmente specifice dintr-o populație – în vederea producerii anumitor comportamente.

E deja un loc comun că orice proces de producere a unor comportamente specifice e un exercițiu de putere. Exercițiul de putere reprezentat de influențarea strategică este de regulă pus în slujba legitimării unei politici publice. Laura Roselle propune distincția dintre *legitimitate politică* (*political legitimacy*) și *legitimitatea unei politici* (*policy legitimacy*). Dacă legitimitatea politică vizează perpetuarea comunității politice a cetățenilor, legitimitatea unei politici se referă la obținerea unui consens cât mai larg – elite, societate civilă, populație – pentru o anumită politică publică³. În vederea atingerii acestui consens sunt elaborate și diseminate o componentă cognitivă și o alta normativă. Componenta cognitivă este legată de caracterul fezabil al politicii respective. Astfel, liderul politic al unei societăți democratice trebuie să-i convingă pe cetățeni că știe cum să atingă obiective specifice. Componenta normativă accentuează validitatea unei politici, și anume faptul că politica respectivă este în acord cu valori naționale și/sau universale pe care le susține și difuzează la nivel regional sau global.

Evident, influențarea strategică nu acționează doar pe plan intern. Influențarea strategică vizează publicuri diferite, atât interne cât și externe, precum și populația statelor considerate adverse, ghidate de referențiale politico-culturale concurente. Cu alte cuvinte, diplomația publică și campaniile de informare, ca ingrediente ale influențării strategice, acționează atât pe plan intern cât și pe plan extern. Diplomația publică are de regulă trei ținte. În primul rând, *opinia publică*, pe care o influențează prin intermediul atracției și al îndoielii. Își pune de asemenea amprenta asupra *dezbatelor publice*, prin stabilirea agendei discuțiilor precum și a modului de încadrare (paradigmatică) a discuțiilor. Nu în ultimul rând, prin intermediul procesului de socializare și al influențării directe, diplomația publică modelează *elitele* unui stat, mai exact cultura de securitate a acestora și procesul de luare a deciziilor⁴. Războiul informațional este o diplomație publică inversată sau o diplomație publică negativă. S-a spus că războiul informațional constă în știri false. E adevărat, războiul informațional constă și în știri false. Dar nu este vorba doar de știri false, care deja aveau o lungă tradiție în debutul secolului al XX-lea⁵. Este vorba despre *fake news strategic*, adică despre știri false care subminează atât componenta cognitivă cât și componenta normativă a influențării strategice prin care se legitimează politici sau, după caz, o politică specifică elaborată de guvernul unui stat⁶. Astfel, războiul informațional poate consta în zvonuri, știri și în imagini false care evidențiază incapacitatea unui lider politic sau a anumitor lideri politici de a îndeplini un anumit obiectiv. Erodarea componentei cognitive se poate materializa și în mesaje despre lipsa expertizei ori a capabilităților instituțiilor publice de a susține un obiectiv

³ Laura Roselle, *Media and the Politics of Failure. Great Powers, Communication Strategies, and Military Defeats*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, pp. 9-10.

⁴ A se vedea Efe Sevin, *Public Diplomacy and the Implementation of Foreign Policy in the US, Sweden and Turkey*, Cham, Palgrave Macmillan, 2017.

⁵ Scot Macdonald, *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century. Altered Images and Deception Operations*, London, Routledge, 2007, p 7.

⁶ A se vedea Laura Roselle, *op. cit.*

politic. Simultan, războiul informațional erodează sistematic legitimitatea națională și/sau universală a unei politici, respectiv componenta normativă a influențării strategice derulate de adversar. Ceea ce înseamnă că, dincolo de știrile false, războiul informațional presupune și o componentă ideologică. Acesta este de fapt aspectul pe care se concentrează articolul de față.

Cum se explică focalizarea asupra componentei normative afectată de războiul informațional? Sunt două motive în acest sens. Primul motiv vizează una dintre erorile majore ale studiilor de securitate dominate de viziunea realistă. Este vorba despre ignorarea sistematică a *elementelor de non-securitate* ori a ceea ce se numește componenta societală a securității. Securitatea națională se referă la apărarea unui *tip particular* de ordine social-politică de către un anumit *tip* de stat. În această logică, elementele de non-securitate vizează de regulă drepturile omului, prosperitatea economică și unitatea națională de tip *thin*, susținută adică de norme formale, limbă, instituții. Alterarea prin război informațional a componentei normative prin care este legitimată o politică publică înseamnă de fapt virusarea viziunii asupra ordinii internaționale la care aderă statul respectiv. Aceasta s-ar traduce în modificarea percepției asupra riscului, precum și în modificarea sistemului de alianțe la care participă un stat. Pe scurt, viziunea realistă a promovat sistematic ideea că politica mondială este un domeniu amoral. Viziunile constructiviste și cele poststructuraliste au replicat că politica mondială reprezintă un domeniu etic prin excelență, în care sunt reproduse constant raporturi de superioritate, respectiv inferioritate morală. Din acest punct de vedere, politica externă n-ar trebui înțeleasă ca reprezentând doar raporturi diplomatice dintre două sau mai multe state. Politica externă poate fi interpretată și ca discurs moral. Mai exact ca narațiune strategică ce construiește, prin reprezentări specifice, o „geografie a răului”⁷ de care depinde identitatea strategică a unui stat, mai ales în cazul în care acesta din urmă este o comunitate imaginată prin excelență. Narațiunile strategice deci, mai ales cele de tip *constitutiv*, pun în lumină atât „interdependența radicală” dintre un stat și alteritatea sa cât și sensul preponderent etic al conceptului central al relațiilor internaționale. Este vorba despre suveranitate.

Al doilea motiv se referă la faptul că legitimitatea unei politici publice depinde de valorificarea discursivă a identității politico-istorice. Identitatea politico-istorică a statelor nu doar că este reprodusă prin narațiunile strategice ce legitimează politici publice prin exploatarea simbolurilor, miturilor, eroilor și ritualurilor locale. Narațiunile strategice normative, menite să legitimeze o politică specifică, sunt constrânse de identitatea politico-istorică a statului. Narațiunile strategice au deci plasticitate redusă, iar acest aspect reiese din explorarea evoluției culturii de securitate în Federația Rusă, angajată într-o campanie de influențare strategică mai ales în raport cu propria populație. Reputația unei superputeri contează mai ales pe plan intern, de vreme ce, dintr-o perspectivă constructivistă cel puțin, un stat este o superputere în primul rând dacă cetățenii

⁷ David Campbell, *Politics without Principle. Sovereignty, Ethics, and the Narratives of the Gulf War*, London, Lynne Rienner Publishers, 1993, p. 98.

acestui cred acest lucru. Firește, această credință sau cultură de securitate nu este și o condiție suficientă pentru ca un stat să fie apreciat ca mare putere.

Articolul discută deci narațiunile strategice, precum și cultura de securitate, având în vedere că una dintre premisele sale centrale este aceea că, fără cunoașterea culturii de securitate a unei populații, campaniile de influențare strategică vor da greș. Această aserțiune este exemplificată prin prezentarea culturii de securitate a Federației Ruse, o cultură de securitate instrumentalizată în raport cu obiectivele strategice ale Kremlinului. După partea teoretică, articolul prezintă deci influențarea strategică derulată de Moscova în raport cu propria populație.

Narațiuni strategice

Discursurile oficiale de politică externă sau textele legate de strategia națională de apărare sunt exemplele tipice de narațiuni strategice, înțelese ca expresii formale ale unei culturi de securitate particulare. E important ca narațiunile strategice formale să rezoneze cu referențialul informal al culturii de securitate, astfel încât discursul securizării să capete legitimitate. V-ați gândit vreodată că strategia de securitate națională ar putea fi interpretată și ca o poveste despre „noi, cetățenii“, pe care să o înțelegem și cu care să ne identificăm? Adică un discurs care să rezoneze cu „partea necontractuală a contractului“? Narațiunile devin strategice tocmai din acest motiv. Pentru că odată afirmate, ele vizează obținerea anumitor atitudini față de evenimente aflate în derulare. Iar acest lucru se produce tocmai pentru că sunt ticsite cu idei ce ritmează cu valorile aflate deja în uzul social, banalizate. Cu alte cuvinte, eficiența narațiunilor strategice, ca parte a culturii de securitate formală, depinde de cultura de securitate informală, de așa-numita geopolitică banală, respectiv de un caleidoscop de reprezentări sociale legate de cine ne sunt inamicii, cum ne amenință aceștia, cum ar trebui să ne apărăm de ei, cum se așteaptă ceilalți să reacționăm etc. Cultura strategică, formală și informală, se referă la semnificația acordată statalității, prin statalitate înțelegându-se aici percepția asupra staturii propriului stat în contextul politicii mondiale. Dacă acceptăm că scopul propagandei este acela de a stimula sisteme valorice banalizate și, de asemenea, dacă acceptăm că ideile nu apar *ex nihilo*, ci din experiența politică a anumitor matrici instituționale, atunci o premisă fundamentală a cercetării războiului informational este una de tip instituțional. Narațiunile strategice nu acționează niciodată într-un vacuum identitar.

Pentru că sunt branșate la o cultură de securitate specifică, narațiunile strategice nu înseamnă doar retorică. Înseamnă, în primul rând, un exercițiu de putere, prin intermediul căruia este construit și reprodus sistematic un sens colectiv despre trecutul, prezentul și viitorul politicii mondiale, cu intenția de a influența conduita actorilor internaționali și a actorilor interni. Dacă sunt orientate spre planul intern, narațiunile strategice construiesc sentimentul „*we, the people*“, de unde concluzia că procesele de *nation-building* sunt prin definiție procese strategice, mai ales în cazul națiunilor imaginate prin excelență, pentru coeziunea cărora este nevoie de reproducerea sistematică a alterităților externe. Există cel

puțin două versiuni ale narațiunilor strategice. Prima versiune fructifică o idee clasică, weberiană, potrivit căreia narațiunile strategice constituie un model de putere comportamentală: în urma unei proiecții strategice, A îl determină pe B să se comporte într-un mod în care ultimul n-ar fi făcut-o. Să continue, de pildă, o linie de politică externă și să aloce resurse pentru o întreprindere comună. Această viziune, ușor rudimentară, este completată de perspectiva post-structuralistă, care susține că narațiunile strategice reprezintă și un exercițiu de putere cu rol constitutiv, ontologic⁸. În acest caz, narațiunile strategice definesc sistemul internațional, construiesc referențialul și procedurile sale, precum și identitatea actorilor din sistem. Pe scurt, narațiunile strategice constitutive conferă un înțeles politicii mondiale. Un centru de putere devine cu adevărat hegemonic atunci când narațiunea sa strategică constitutivă despre sistemul internațional s-a banalizat, s-a transformat deci într-o doxă⁹ pentru ceilalți actori. Pentru că tocmai banalizarea unei apartenențe culturale, respectiv internalizarea și transformarea acesteia într-o emoție ce nu mai poate fi scrutată rațional, la rece, vădește forța unui centru de putere. O forță înspăimântătoare, dar hegemonul devine cu adevărat hegemon, atunci când valorile sale devin universale și incontestabile, situație în care diferența dintre aliați și adversari devine indicibilă. Pedalând pe tipologia de mai devreme, John Ikenberry asimilează narațiunea strategică comportamentală, de tip weberian, marii strategii de tip pozițional, prin care hegemonul răspunde tentativelor puterilor emergente de a-i eroda poziția preeminentă din sistem. Totodată, Ikenberry consideră că există o echivalență între narațiunea strategică constitutivă și marea strategie de tip ambiental. Aceasta din urmă elaborează atât structura *soft* cât și structura *hard* a cooperării internaționale. Cu alte cuvinte, marea strategie de tip ambiental nu numai că definește ordinea internațională. În perioadele de criză, aceasta impune ordinea internațională. Poziția lui Ikenberry e tranșantă. Orice centru de putere cu ambiții hegemonice trebuie să dezvolte atât narațiuni strategice comportamentale cât și narațiuni strategice constitutive. Adică o mare strategie pozițională dublată de o mare strategie ambientală.

Apare o întrebare în acest moment al discuției. În condițiile în care prin narațiuni strategice se urmărește influențarea comportamentului altora, care ar fi diferența dintre narațiunile strategice și *soft power*? Și de ce pot fi asimilate narațiunile strategice războiului informațional? *Soft power* înseamnă și un efort al societății civile. Sau poate mai ales al societății civile. În cazul Federației Ruse bunăoară, strategia de *soft power* este axată pe implicarea exclusivă a statului. În ceea ce privește asimilarea narațiunilor strategice cu războiul informațional, aici

⁸ A se vedea Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin, Laura Roselle, *Strategic Narratives. Communication Power and the New World Order*, London, Routledge, 2014.

⁹ În sociologia lui Pierre Bourdieu, termenul doxă este similar cu mai cunoscutul concept durkheimian al inconștientului cultural și se referă la categoriile și premisele fundamentale ale travaliului intelectual derulat într-un anumit context. După Bourdieu, aceste doxe sunt prejudecăți sau automatisme culturale pe care intelectualii în cauză nu le explorează. De aici concluzia că o sociologie politică veritabilă ar trebui să înceapă tocmai cu chestionarea doxelor intelectuale. Având în vedere că doxele sunt formate mai ales în cadrul procesului de socializare din instituțiile formale, acestea sunt împărțite de marea majoritatea a membrilor societății. David Swartz, *Culture & Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*, Chicago, The University of Chicago Press, 1997, p. 232.

e nevoie de o prezentare succintă a teoriei puterii comunicaționale, elaborată de Manuel Castells. El pleacă de la o premisă clasică, nespectaculoasă, potrivit căreia comunicarea influențează eficiența puterii. Castells nu contestă viziunile realiste, potrivit cărora puterea depinde îndeosebi de factorii materiali și este concentrată în instituțiile politice. El constată însă că centrele clasice ale puterii materiale sunt adânc imersate astăzi în numeroase rețele comunicaționale. Ceea ce mărește capacitatea acestor matrici instituționale de a-și proiecta puterea și de a modela conduite, dar simultan sporește și vulnerabilitatea lor, întrucât pot fi mai ușor contestate. În epoca internetului, narațiunile „noastre“ intră frecvent în coliziune cu narațiunile „lor“, care se aud sau se văd mai ușor. Ca atare, multitudinea de rețele comunicaționale erodează constant diferența dintre *soft power*, diplomatie publică și război informațional. De aici, bătălia narațiunilor strategice, care ar trebui privită mai degrabă ca o competiție de lungă durată – să ne amintim premisa containmentului – și mai puțin ca o întrecere care se termină precum războaiele clasice, cu învingători și pierzători. Evident, ca să poți privi războiul informațional ca încleștare de lungă durată trebuie să posezi doxele și *techne*-ul gândirii strategice. Revenind, narațiunile strategice nu mai înseamnă doar *soft power*. Pentru că narațiunile strategice sunt utilizate frecvent pentru reproducerea alterității, adică pentru consolidarea diferenței dintre noi și ei, de regulă pe formula clasică, a atributelor binare, și pentru că spațiul virtual înlesnește procesul de etichetare a adversarului, ele pot fi considerate parte a războiului informațional.

Cultura de securitate. Sens

Peter Katzenstein este probabil cel mai proeminent autor care a studiat cultura de securitate în câmpul relațiilor internaționale. De interes pentru Katzenstein, care a înaintat pe un făgaș constructivist, a fost modul în care se definește interesul național. Concluzia a fost una tranșantă: interesele de securitate sunt definite în raport cu factori culturali de către actorii politici specifici¹⁰. Mai precis, percepția amenințării este influențată de factori identitari. Rezultă de aici că statele care aderă la un referențial identitar similar nu vor defini la fel amenințarea. Dar aceste state vor avea o alteritate comună. Drept urmare, statele și organizațiile nonstatale care fac parte din această alteritate vor fi percepute ca amenințare. Ca atare, studierea culturii de securitate aduce o serie de beneficii academice. Este înțeles modul în care o națiune percepe amenințările, cum se identifică națiunea respectivă, rolul pe care și-l atribuie la nivel regional și global, cum se raportează la politicile de securitate adoptate de propria elită și cum înțelege raporturile politice cu alte state¹¹. În plus, cunoașterea culturii de securitate oferă indicii campaniilor de comunicare strategică, astfel încât mesajele transmise

¹⁰ A se vedea Peter Katzenstein, *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1996.

¹¹ Jeannie Johnson, Kerry Kartchner, Jeffrey Larsen (eds.), *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction. Culturally Based Insights into Comparative National Security Policymaking*, New York, Palgrave Macmillan, 2009, p. 5.

să fie corect înțelese, iar contracararea propagandei adversarului să fie una eficientă¹². Am definit *cultura de securitate drept atitudinile, comportamentul și discursul elitei în legătură cu statura deținută de statul pe care-l diriguiește în politica mondială*. De notat că acest palier formal al culturii de securitate se transmite populației prin procesul de socializare politică. Iar legitimitatea elitei provoacă congruența dintre palierul formal și cel informal al culturii de securitate. În cazul lipsei de legitimitate a elitei, palierul formal va fi diferit de cel informal, iar viziunea elitei asupra culturii de securitate va fi puțin sau deloc împărtășită de populație.

Conceptual, cultura strategică a parcurs un traseu euristic controversat. Într-o primă etapă, conceptul în discuție era cel de „caracter național”. Studiul presupusului „caracter național” ar fi trebuit să pună în lumină modul în care opțiunile strategice ale Germaniei și ale Japoniei fuseseră influențate în cel de-al Doilea Război Mondial de limbă, religie, credințe și simboluri specifice. Pentru că forța explicativă a „caracterului național” era redusă, specialiștii vremii au avansat conceptul de cultură politică, la fel de puțin penetrant din punct de vedere euristic. Prima generație de savanți care vehiculează conceptul de cultură strategică apare abia în anii '70, cu Jack Snyder ca deschizător de drumuri. El este unul dintre teoreticienii care au exportat conceptul de cultură politică în domeniul studiilor strategice. Rezultatul a fost emergența culturii strategice, un concept care avea să aibă o carieră lungă în câmpul relațiilor internaționale. Snyder, interesat de descifrarea dozelor strategice ale Uniunii Sovietice în domeniul nuclear, definea cultura strategică drept „constelații de înțelesuri, ce includ credințe, ritualuri, practici, forumuri de artă și ceremonii, precum și practici culturale informale precum limba, bârfele, povestirile și ritualurile cotidiene”¹³. Viziunea lui Snyder este rafinată câțiva ani mai târziu de Colin Gray care observa că stilul de politică externă a unui stat derivă dintr-o experiență istorică specifică a statalității, aspect care implică și specificul politicilor publice de stabilizare a identităților colective. Ce e interesant la prima generație de savanți care dezbate și îmbunătățește conceptual cultura strategică este abordarea, una de tip contextual. Cu alte cuvinte, cultura strategică avea pentru acel moment al dezbaterii semnificația ambientului cultural care amprenta deciziile de politică externă ale unui stat. În concluzie, cultura strategică juca un rol secundar în decizia de politică externă. Era deci o variabilă dependentă, parte a puterii relative a statului și, astfel, considerată efect și mai puțin cauză a deciziei strategice. A doua și a treia generație de teoreticieni ajung s-o idolatrizeze din punct de vedere euristic, cultura strategică primind astfel statutul de variabilă independentă, cu caracter normativ. Subit, ca urmare a alternanței de putere dintre paradigmele relațiilor internaționale, cultura strategică era înzestrată cu valoarea explicativă totală. „Cultura strategică oferă actorilor sociali o informare normativă despre ceea ce se așteaptă de la ei să facă și cum să se comporte în anumite situații specifice, precum

¹² *Ibidem*, p. 7.

¹³ Peter Schmidt, Benjamin Zyla, *European Security Policy and Strategic Culture*, London, Routledge, 2013, p. 3.

contextele culturale și sociale în care aceștia operează¹⁴. Prin urmare, ca variabilă independentă, forța explicativă a culturii strategice este supralicitată. Din această perspectivă, cultura strategică devenea un canon care înrâurea fundamental comportamentul strategic al statului. Perspectiva, deși ușor exagerată, este interesantă și impune o nuanțare atentă. Îndeosebi pentru națiunile care sunt „comunități politice“ imaginate prin definiție – Statele Unite ale Americii, Australia, Canada, Turcia etc. –, cultura strategică are o încărcătură ideologică masivă din moment ce este simultan vectorul societal al mării strategii și filonul narativ major al identității colective de tipul „we, the people“. Pentru statele cu producție intelectuală relativ precară, ce proiectează o violență simbolică străvezie, cultura strategică este manifestă, dar de regulă este marcată de ambiguități ideologice și simbolice, fără să fie condensată într-un excepționalism asertiv. În aceste ultime cazuri, cultura strategică poate fi chiar parte a unui excepționalism inversat, auto-flagelant din punct de vedere identitar. Fundamentală în ceea ce privește cultura strategică este trăsătura societală a acesteia. Cultura strategică ar trebui înțeleasă, mai ales în cazul „comunităților imaginate“ prin excelență, în raport cu marea strategie, care constituie efortul concertat al statului de a-și maximiza și proiecta puterea în politica mondială. Marea strategie înseamnă *power politics* la cel mai înalt nivel și se referă la „abilitatea unei națiuni de a acționa și de a se afirma pe sine în fața oricăror forțe care ar putea să-i amenințe libertatea și individualitatea“¹⁵. În acest caz, individualitatea vizează tocmai componenta identitară a actorului politic, iar cultura strategică nu doar că este parte integrantă a acesteia, dar în cazul statelor cu politică externă proactivă, cultura strategică este vectorul fundamental al identității colective de tipul „we, the people“.

Dintr-o perspectivă largă deci, cultura strategică înseamnă un mod de gândire și de acțiune în legătură cu opțiunile strategice ale statului într-un context competitiv. Acest mod de gândire și de acțiune nu se conturează în neant, ci într-o matrice instituțională specifică, de tipul statului-națiune, drept pentru care este influențat de percepția experiențelor istorice și de narațiunile identitare locale, aflate în competiție doctrinară cu profilurile identitare diseminate de metropolă. Dacă reușește să identifice cultura strategică a statului-națiune, cercetătorul relațiilor internaționale poate face inferențe în legătură cu alternativele strategice potențiale, precum conduitele și rutele strategice pe care le va urma un actor politic statal în conjuncturi specifice¹⁶. Câteva exemple sunt nimerite înainte de a oferi o definiție restrânsă a culturii strategice. De pildă, Turcia a oscilat constant vreme de aproape un secol între două culturi strategice majore. Una de tip republican, care propune o viziune de securitate orientată spre interior, spre propriul teritoriu, și care favorizează un mediu intern omogen și un mediu extern bazat pe *statu quo*. Și o viziune strategică neoimperială, agitată mai ales de Partidul Justiției și

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Luis Simón, *Geopolitical Change, Grand Strategy and European Security. The EU-NATO Conundrum in Perspective*, London, Palgrave Macmillan, 2013, p. 37.

¹⁶ Asle Toje, *America, the EU and Strategic Culture. Renegotiating the Transatlantic Bargain*, New York, Routledge, 2008.

Dezvoltării (AKP), viziune ce preferă un mediu internațional fluid, care poate oferi oportunități doar unei Turcii deschise spre un mediu extern pe care are capacitatea de a-l controla și de a-l defini în raport cu propriile interese¹⁷. China, un alt exemplu, pare să aibă o doctrină strategică de respirație confucianistă, care pune accentul pe armonie și astfel pe lipsa conflictelor din politica mondială, întrucât doar un lider moral va fi capabil să mențină armonia în familie, pacea socială în regat și stabilitatea în politica mondială¹⁸. Ar fi însă naiv să credem că elementele realiste nu s-au intercalat în cultura strategică a Chinei contemporane, cunoscută îndeobște sub denumirea de doctrina Xi Jinping. Cu toate acestea, sintagme precum „ascensiunea pașnică“, „puterea responsabilă“, „ciclicitatea puterii la nivel mondial“, „mediu internațional ierarhic“ etc. vădesc amprenta, mai mult sau mai puțin adâncă, a confucianismului asupra culturii strategice a Chinei. Sintagmele de mai devreme sunt importante având în vedere că orice cultură strategică devine manifestă prin narațiuni strategice specifice. Pentru Edward Luttwak însă, carcasa confucianistă a culturii strategice chineze e mult prea transparentă, de vreme ce, pe fond, îmbinând sistematic creșterea economică cu înarmarea, China nu practică cumpătare strategică (*strategic restraint*). Drept urmare, deși pentru unii autori cultura strategică chineză este prin definiție una defensivă, argumentul decisiv în acest sens fiind livrat nu doar de intercalarea tezelor confucianiste ci și de monumentalul Zid Chinezesc, Luttwak observă rapid inserțiile realiste, ofensive deci, din cultura strategică a Chinei contemporane¹⁹. La antipodul culturii strategice chineze contemporane, găsim cultura strategică a Germaniei europene care pivotează în jurul a două valori centrale: reconciliere și cumpătare strategică. Dar profilul benign al culturii strategice germane se poate metamorfoza într-unul malign de vreme ce cadrul necesar instituționalizării reconcilierii devine o Uniune Europeană dominată de Germania, sintagma *Uniunea Europeană germană*²⁰ fiind semnificativă în acest sens, iar în goana de a securiza piețe pentru formidabila industrie germană, Berlinul adoptă un pragmatism excesiv, vânzând arme inclusiv unor potențiali sponsori ai Statului Islamic, precum Arabia Saudită²¹. Din acest punct de vedere, securizarea cererii pentru bunurile industriale germane nu e foarte diferită de securizarea cererii pentru gazul rusesc, ceea ce denotă potențialul ofensiv al unei culturi strategice care la prima vedere valorizează mai ales reconcilierea. Închei această lungă serie de exemple cu ideal tipul culturii strategice americane propus de Michael Hunt. În esență, ceea ce este bun pentru America este bun pentru întreaga lume, celebra teorie smithiană a mâinii invizibile fiind mutată astfel de la nivelul pieței la nivelul politicii mondiale. În cazul culturii strategice americane, Hunt apasă pe excepționalismul acesteia. Prin excepționalism se înțelege de

¹⁷ Malik Mufti, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture*, London, Palgrave Macmillan, 2009, p. 4.

¹⁸ Huiyun Feng, *Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision Making*, London, Routledge, 2007, p. 9.

¹⁹ A se vedea Edward Luttwak, *The Rise of China vs. The Logic of Strategy*, Harvard University Press, Cambridge, 2012.

²⁰ Ulrich Beck, *German Europe*, Cambridge, Polity Press, 2013.

²¹ A se vedea Stephen F. Szabo, *Germany, Russia, and the Rise of Geo-Economics*, London, Bloomsbury Academic, 2015.

regulă misiunea politică la care se înhamă o colectivitate în politica mondială, executarea cu succes a misiunii politico-morale în discuție conferind reziliență societală (identitară) acelei colectivități. Misiunea moral-politică a poporului american vizează măreția și libertatea. După Hunt, cultura strategică americană are trei paliere majore. „Sub influența acestei ideologii (a naționalismului american, n.m. – L. D.), arhitecții americani de politici publice au măsurat valoarea altor popoare și națiuni cu o grilă rasială. Au arătat ostilitate față de revoluțiile care nu s-au suprapus cu norma americană, în special revoluțiile de stânga. Nu în ultimul rând, ei erau convinși că măreția națională depindea de transformarea lumii într-un loc sigur pentru libertate”²².

Din exemplele de mai înainte rezultă că, în sens restrâns, cultura strategică se referă la imaginarul de securitate formal al statului. Maria Mälksoo a criticat conceptul de cultură strategică din pricina încărcăturii sale pozitiviste prea mari. Cu alte cuvinte, din necesități explicative, cultura strategică a fost reificată și esențializată, adică transformată într-o entitate monolitică și perfect încheată, aspect care contravine flagrant realității. În plus, i s-a conferit o aură explicativă totală. Cultura strategică este mai degrabă un proces, influențat de transformările interne din cadrul unei organizații politice, dar și de prefacerile externe din mediul internațional de securitate. Din motive euristice, Maria Mälksoo propune înlocuirea culturii strategice cu conceptul de imaginar de securitate. Spre deosebire de imaginarul social care dă seama de raporturile grupului social cu lumea, imaginarul de securitate constituie o viziune asupra mediului politic internațional și de securitate, precum și a locului pe care îl ocupă un anumit stat în acest context. Din această perspectivă, imaginarul de securitate diseminează categoriile simțului comun (doxele) în raport cu care este concepută politica externă și de securitate a unui stat²³.

Cultura de securitate a Federației Ruse

În 1992 se prăbușea ultima putere europeană continentală, scrie George Friedman cu referire la Uniunea Sovietică. O putere nelegitimă, am completa noi, și profund unilaterală, a cărei dominație era asigurată îndeosebi de arsenalul nuclear. E mai puțin important că ciclul post-columbian anunțat de Mackinder în 1904 nu avea să se mai materializeze în secolul al XX-lea. Ce conta era că, la peste jumătate de mileniu de la îndelunga așteptare de pe râul Ugra, când Ivan al III-lea învingea hanatul kazaan, iar dilatarea strategică a *Mittelpunkt*-ului moscovit era inițiată, granițele Rusiei înaintau pentru prima dată spre interior. Faptul că după cinci secole Rusia nu se mai învecina cu cine dorea, genera o criză identitară marcantă. În teorie, soluția era simplă. Kremlinul urma să demareze tranziția dinspre o identitate imperială spre una națională. Această metamorfoză identitară presupunea ca Moscova să renunțe, printre altele, la narațiunile strategice

²² Michael H. Hunt, *Ideology and U. S. Foreign Policy*, London, Yale University Press, 2009, p. 171.

²³ A se vedea Maria Mälksoo, *The Politics of Becoming European. A Study of Polish and Baltic post-Cold War Security Imaginaries*, London, Routledge, 2010.

de tip constitutiv, cele care definesc identitatea sistemului internațional și a actorilor acestuia. Dar fără o identitate civilizațională, cultura strategică a Federației Ruse s-ar fi prăbușit, din moment ce, în 1992, atât elita cât și cetățenii erau socializați în raport cu un referențial geopolitic imperial, ce distribuia Moscova în rolul fratelui cel mare pentru „vecinătatea apropiată“. Cultura de securitate și narațiunile strategice subsecvente nu se schimbă peste noapte. Narațiunile strategice creează dependență de traseu, reziduuri identitare persistente, care nu rezonează cu orice discurs al securizării. Deci o narațiune strategică ieșită la pensie lasă în urmă doxe care nu rezonează cu orice altă narațiune strategică. E ceea ce s-a întâmplat în Federația Rusă cu doctrina Kozîrev. Consecința narațiunii strategice occidentale, gândită de tandemul Elțin-Kozîrev în 1992, producea o delegitimare puternică a structurii statale. Un an mai târziu, o bună parte a fostei elite a Uniunii Sovietice traversa o resurrecție religioasă stupefiantă. Dincolo de iluminarea produsă pe plan personal, pe care n-o discutăm, această convertire în masă a foștilor ofițeri KGB părea să facă parte dintr-un plan strategic. Era vorba despre elaborarea unei narațiuni strategice conservatoare, care nu doar că reinventa și legitima vechea elită a puterii într-un context intern fluid, dar furniza totodată și muniția discursivă pentru a contracara narațiunea strategică constitutivă a Occidentului. Pe scurt, ortodoxia înlocuia comunismul, cu consecința transformării Bisericii Ortodoxe Ruse în vector al neoimperialismului Federației Ruse. Apărea astfel o re poziționare strategică, la care puțini s-ar fi gândit cu câțiva ani înainte. În logica clasică a dezinformării, de tip maniheist, Federația Rusă începea să se legitimeze ca protectoare a valorilor tradiționale, o putere morală deci care își propune să stăvilească asaltul imoral al drepturilor omului promovate de Occident. La aproape un secol de la Revoluția din Octombrie, Federația Rusă se angaja într-o nouă misiune civilizatoare. Să recreștineze Occidentul. Excepționalismul tradiționalist al Federației Ruse contrabalansa astfel excepționalismului postnațional al Uniunii Europene. În această încleștare „civilizațională“, Biserica Ortodoxă Rusă a jucat și joacă un rol pivotal, legitimând acțiunea de politică externă a Kremlinului, într-o simfonie bizantină asimetrică ce compromite „bunurile interne“ ale Bisericii Ortodoxe Ruse, pentru a le amplifica în schimb pe cele exterioare. Rolexul Patriarhului Kirill e un exemplu grăitor în acest sens. Mai importante însă sunt ecourile simfoniei bizantine în politica externă. În 2007, era înființată fundația *Russkiy Mir*, proiect de promovare a limbii și a culturii ruse la nivel internațional, cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe și al Ministerului Educației și Științei. Doi ani mai târziu era formalizată colaborarea dintre *Russkiy Mir* și Biserica Ortodoxă Rusă, care relevă colaborarea strânsă stat-biserică în acțiunea de politică externă. În 2008, viitorul patriarh Kirill, pe atunci directorul Departamentului de Relații Externe al Bisericii Ortodoxe Ruse, critica elita sovietică care semnase, în 1975, actul Final de la Helsinki. De asemenea, tot în anul crizei georgiene, viitorul patriarh codifica asaltul discursiv împotriva drepturilor omului în documentul intitulat „Fundamentele învățaturii Bisericii Ortodoxe Ruse cu privire la demnitate, libertate și drepturile omului“. Documentul statua superioritatea valorilor tradiționale în raport cu drepturile omului. Afirmarea și reproducerea acestui maniheism er-

metic, în așa fel încât între „valorile tradiționale“ și drepturile omului să nu se profileze posibilitatea dialogului, ține nu numai de principiile clasice ale dezinformării. Ține totodată și de cultura strategică a Uniunii Sovietice, a cărei istorie a fost marcată de două tipuri de narațiuni strategice. Este vorba despre o linie relativ flexibilă, inițiată de Lenin, preluată apoi de Buharin, Litvinov și Hrușciiov, și dezvoltată de Gorbaciov. Se numea doctrina coexistenței pașnice și avea ca premisă superioritatea civilizațională a blocului comunist în raport cu cel capitalist, o premisă care era însă suficient de laxă încât să permită angajarea Uniunii Sovietice în negocieri și acorduri privind dezarmarea nucleară. Cealaltă direcție strategică, belicoasă, a fost afirmată atât de Stalin cât și de Brejnev, pentru a fi codificată de Jdanov în celebra doctrină a celor două blocuri. Biserica Ortodoxă Rusă este instrumentalizată astăzi de Kremlin tocmai în raport cu tronsonul strategic contondent, confrontațional, care producea cândva doctrina Stalin și doctrina Brejnev. În acest sens sunt deja de notorietate declarațiile președintelui Putin care descria relația simbiotică dintre scutul nuclear și scutul reprezentat de credința ortodoxă, condiție necesară pentru suveranitatea, securitatea internă și externă a Federației Ruse. Patriarhul Kirill prelua ideile de mai devreme, în 2009, cu ocazia unei vizite la șantierul naval din Severodvinsk. Aflat la bordul unui submarin nuclear, patriarhul Kirill afirma că rachele balistice ar putea fi utilizate și pentru apărarea valorilor ortodoxe. Firește că aceste declarații pot fi considerate periculoase sau de-a dreptul caraghioase. Ce contează pentru comunicator e că ele cadrează cu o cultură strategică specifică, iar scopul veritabil al propagandei este acela de a consolida și stimula referențiale deja banalizate. Declarațiile de mai sus fac parte dintr-un război informațional dus de Federația Rusă împotriva propriilor cetățeni.

Cultura strategică a Federației Ruse este marcată atât de un sentiment de inferioritate, generat de destrămarea URSS și de declasarea Kremlinului din poziția de mare putere, cât și de un sentiment de superioritate, hrănit de mesianismul rusesc al celei de a III-a Rome. Acest mesianism a fost valorificat de doctrina sovietică a „revoluției mondiale“, pentru ca în contemporaneitate să fie absorbit în narațiunea strategică ce prezintă Federația Rusă drept polul conservator care va recreștina Uniunea Europeană. Rezultă de aici o inconsistență de status în politica mondială, de vreme ce capacitățile Federației Ruse – îndeosebi cele economice – nu sunt la nivelul misiunii civilizatoare asumate. Consecința este resentimentul colectiv îndreptat atât împotriva Occidentului, cât mai ales împotriva liderilor politici considerați responsabili de prăbușirea Uniunii Sovietice. Este vorba despre Hrușciiov și Gorbaciov. Exploatat sistematic prin influențarea strategică derulată de Kremlin, acest resentiment colectiv nu numai că oferă credit liderilor ce intenționează să confere Federației Ruse un rol major în politica regională și mondială, dar el legitimează totodată ideea că Rusia trebuie să fie o putere militară importantă. Concomitent, din cauza resentimentului colectiv față de Occident, strategiile de influențare strategică dominate de valorile democrației liberale nu sunt eficiente în raport cu marea majoritate a populației din Federația Rusă, care susține în schimb valorile „democrației suverane“ ce legitimează ideea unei căi naționale către democrație. Dacă ne gândim că într-o „auto-

crație paternalistă“, așa cum caracterizează Charles Kupchan Federația Rusă, clasa de mijloc este formată îndeosebi din bugetari care împărtășesc mai puțin sau chiar deloc referențialul societății civile, atunci înțelegem că narațiunile strategice liberale n-au pe cine influența și că cei interesați „să răstoarne barca“²⁴ sunt foarte puțini. Îngrijorător pentru succesul narațiunilor strategice liberale, scrie Trenin, e însă că puținii liberali din Federația Rusă aleg să emigreze în Occident în loc să militeze pentru valorile democratice acasă²⁵. Concluzia lui Trenin e tranșantă. „Sunt puțini cei care își fac iluzii în Occident că politicile interne ale Federației Ruse pot fi influențate din afară“²⁶. Ceea ce poate să facă Vestul este să contracareze narațiunea strategică a Lumii ruse derulată de Kremlin în statele occidentale și în fostele state comuniste, cu accent asupra statelor care au populații vorbitoare de limbă rusă²⁷. Și de aici derivă îngrijorarea. Narațiunea strategică care justifică pe plan intern autoritarismul regimului Putin devine simultan și marfă de export. Mai precis, *soft power*-ul rusesc exportă autoritarism. „Mesajul către celelalte elite postsovietice este să fie mai degrabă supraviețuitori nemiloși, precum Putin și Lukașenko, decât *loser*-i precum Kuchma și Șevardnadze. Mesajul către populațiile locale este mândria de a nu primi lecții din partea Vestului ipocrit“²⁸. Dmitri Trenin consideră că narațiunile strategice conservatoare exportate de Kremlin ar putea avea succes în „vecinătatea apropiată“ „deziluzionată de globalizare și de proiectul european. O Rusie mai de succes și o politică rusească mai inteligentă poate valorifica aceste arealuri în viitor“²⁹. Ne îndreptăm atenția în următoarea secțiune asupra influențării strategice prin care Kremlinul cultivă în mentalul colectiv sentimentul Federației Ruse ca „fortăreață asediată“ de Occident.

Federația Rusă și războiul informațional împotriva propriilor cetățeni

Experții de serviciu pentru acest demers sunt Igor Panarin și Aleksandr Dughin. Profesor la Academia Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe, Igor Panarin întreține teoriile conspiraționiste despre destrămarea Uniunii Sovietice. El cultivă, la nivelul culturii de securitate informale, „geopolitica neîncrederii“, un alt termen pentru *politics of fear*. E un loc comun în științele sociale că în matricile instituționale dominate de neîncredere, teoriile conspiraționiste proliferază și sunt vehiculate atât de publicul mai puțin educat cât și de cel educat. În Federația Rusă, neîncrederea face parte însă din cultura strategică, aspect remarcat de George Kennan încă din anii '40. Preferința pentru *hard-power*, doctrina verticalei pu-

²⁴ Charles Kupchan, *No One's World. The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn*, New York, Oxford University Press, 2012, p. 109.

²⁵ Dmitri Trenin, *Should We Fear Russia?*, Cambridge, Polity Press, 2016, pp. 94-95.

²⁶ *Ibidem*, p. 93.

²⁷ A se vedea Kevin McCauley, *Russian Influence Campaigns Against the West. From Cold War to Putin*, North Charleston, Create Space Independent Publishing Platform, 2016.

²⁸ A se vedea Dimitrios Triantaphyllou (ed.), *The Security Context in the Black Sea Region*, New York, Routledge, 2010, kindle edition, location 2694.

²⁹ Dmitri Trenin, *op. cit.*, p. 73.

terii, proliferarea viziunilor statistice, dorința de a reaseza raporturile diplomatice dintre state pe principiile anilor '50-'60, ale neamestecului în treburile interne, precum și disprețul pentru mecanismele societății civile, reflectă nu atât o vulnerabilitate administrativă, de tipul capacității infrastructurale precare, ci mai degrabă o cultură a neîncrederii densă, încastrată în cultura strategică a Federației Ruse. După Bobo Lo, cultura neîncrederii este o traumă netratată provocată de invaziile mongole, expedițiile lui Napoleon și operațiunea Barbarossa. Când cultura neîncrederii este resort al narațiunilor strategice, se explică de ce acestea sunt supradimensionate și agresive. Revenind la Igor Panarin, acesta este autorul unor cărți de succes despre războiul informațional. Una dintre acestea – *Primul război informațional global. Colapsul Uniunii Sovietice* – clamează că războiul informațional împotriva URSS ar fi început încă din 1943, la inițiativa lui Winston Churchill, acțiune blocată însă de Stalin³⁰. Destrămarea Uniunii Sovietice este pusă de Panarin pe seama serviciilor de informații occidentale, care ar fi reușit să-i promoveze în fruntea PCUS pe troțkiștii globaliști Nikita Hrușciiov și Mihail Gorbaciov. Dincolo de conținutul discutabil, cartea lui Panarin acreditează ideea că Uniunea Sovietică n-a avut ca adversar un stat anume, ci o civilizație, respectiv civilizația occidentală. Ideile lui Panarin rezonază cu perspectiva de secol XIX a panslaviștilor Constantin Leontiev și Nicolai Danilevski, care vehiculau aceleași idei civilizaționale. Potrivit celor doi, Rusia reprezenta un tipar civilizațional distinct de modelul occidental, care era perceput nu doar ca diferit, ci și ca ostil. Într-o altă lucrare, intitulată *Război informațional, PR și politică mondială*, Panarin discută despre al doilea război informațional declanșat de Occident împotriva Uniunii Sovietice în debutul anilor '90. Convingerea autorului este că, de această dată, Federația Rusă va ieși învingătoare, o victorie ce va avea loc în 2020 (!?!). Autorul propune o distincție sugestivă, între războiul informațional defensiv și războiul informațional ofensiv. Primul are menirea de a proteja „conștiința” cetățenilor Federației Ruse, mai ales în timpul alegerilor parlamentare și prezidențiale, de fluxurile informaționale nocive. „Viziunea civilizațională” articulată de Panarin este potențată de geopoliticianul Aleksandr Dughin, care descrie în cărțile sale modul în care KGB-ul a fost penetrat în perioada Războiului Rece de „atlantiști”, cei mai de seamă dintre aceștia fiind Nikita Hrușciiov și Mihail Gorbaciov. Dughin tricotează ideile eurasieniștilor clasici – Savițki, Trubețkoi, Vernadski – pentru a propune, întocmai ca Panarin, o geopolitică populară de tip civilizațional, în care spațiul eurasiatic, o ordine postliberală de tip neoconservator, va intra în coliziune cu spațiul atlantist pentru apărarea tradiției, valorilor conservatoare și a libertății veritabile. Consistența, sau mai degrabă lipsa de consistență, a discursului poate fi dezbătută. Mai importantă însă e forma. Fiindcă discursul geopolitic în sine, cu aparența sa de obiectivitate susținută de hărți, devine un potențator al culturii strategice civilizaționale. Utilizând din plin viziuni esențialiste, care prezintă civilizațiile ca structuri amorfe, ce nu cunosc contestarea și care sunt separate prin

³⁰ Apud Marcel Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine. Soft Power and Russian Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, 2015.

granițe ermetice de celelalte civilizații, geopolitica lui Dughin preia masiv clișeele realismului clasic, ce transferă percepția actorilor politici ca bile de biliard asupra civilizațiilor. Un astfel de discurs geopolitic fructifică trucurile geografiei simbolice și se transformă într-un veritabil discurs de securitate. Cu alte cuvinte, geopolitica lui Dughin securizează, rostogolește deci sistematic distincția schmittiană prieten/dușman. Îi amintește deci publicului cine este inamicul, cum s-a comportat acesta în raport cu spațiul rusesc și cum trebuie tratat. De asemenea, justifică verticala puterii, reproduce viziunile statistice și legitimează bugetele militare. În acest mod, cultura de securitate formală, de la nivelul elitei, se intercalează în cultura de securitate informală. Următorul exemplu e elocvent în acest sens. Dughin a amorsat un desant intelectual eurasianist, care prin dicționare, enciclopedii, participare la conferințe internaționale, articole și cărți academice, încearcă să ofere o replică livrescă, cu ștaif academic, rețelei atlantiste. Reperul ideologic al acestui desant intelectual este „a patra teorie“. Inventată de Dughin, care consideră desuete ideologiile majore ale secolului XX – liberalism, comunism, fascism –, această viziune ar trebui să constituie fundamentul unui superstat neoconservator și postliberal. „A patra teorie“ zugrăvește Federația Rusă ca forță politică revoluționară ce militează pentru o lume justă, multipolară, pentru valori conservatoare și libertate veritabilă. Numai că „a patra teorie“ a lui Dughin încapsulează de fapt conceptul de politică externă avansat de Federația Rusă în 2013, un concept care, în esență, constată declinul Occidentului și „ascensiunea restului“. Deloc surprinzător, „ascensiunea restului“ va eroda, după Dughin, hegemonia americană în secolul XXI, cu consecința profilării unei lumi dominate de hegemoni regionali, adică de centre de putere care vor proiecta identități civilizaționale ancorate în valori tradiționale, contrare deci narațiunilor strategice postnaționale difuzate de Statele Unite și Uniunea Europeană. Viziunea cuprinsă în cărțile lui Dughin și Panarin securizează, ermetizează, la nivelul percepțiilor, frontiera civilizațională dintre „noi“ și „ei“, o frontieră care în realitate e mai degrabă poroasă. În mod obișnuit, discursul securizării este urmat de gramatica desecurizării. Însă efectul de destindere strategică, de redeschidere a frontierei, generat de narațiunea desecurizării, are toate șansele să nu mai fie posibil într-o matrice politică dominată de cultura neîncrederii și de narațiuni strategice ce promovează identități închise, specifice lumilor premoderne. Această geopolitică populară este aseasonată cu discursurile patriarhului Kirill despre supremația valorilor tradiționale în raport cu drepturile omului, precum și cu imaginea distorsionată a civilizației occidentale proiectată sistematic de *Russia Today* – inegalitate socială marcantă, șomaj masiv, abuzurile împotriva drepturilor omului, *homeless people*, consecințele crizei economice din 2008. Cireașa de pe tort a acestui război informațional intern o constituie discursurile formale de politică externă. Tot acest efort propagandistic ajunge în final să creeze diferențe civilizaționale clasice, pe axa bine/rău, care fac parte din războiul informațional preventiv – vorba lui Panarin – proiectat nu numai în raport cu cetățenii Federației Ruse, dar și în raport cu etnicii ruși din vecinătatea apropiată. Nu e întâmplător că exegeza crizei din Ucraina s-a făcut într-o paradigmă civilizațională, iar anexarea Crimeei a fost prezentată drept o victorie civilizațională a

Moscovei. „Naționalismul“ lui Putin, eticheta folosită în războaiele informaționale destinate altor culturi strategice de securitate, nu era doar naționalism. Era mai degrabă pragmatism strategic legitimat printr-un discurs civilizațional, un discurs mult mai asertiv decât discursul național.

O reverberație interesantă a narațiunii strategice constitutive a Federației Ruse are loc în Ungaria. Doar o amintim, pentru a o detalia cu altă ocazie. Márton Gyöngyösi și Tamás Heged's, membri ai Jobbik, publicau în 2010 un raport intitulat *Întoarcerea strategică către Est*, ale cărui idei principale rezonau cu cele din conceptul de politică externă a Federației Ruse. Era vorba despre declinul Occidentului și despre ascensiunea restului. Altceva era însă interesant în raport. Era vorba despre vectorul turanic al noii politici externe a Ungariei. Ca narațiune strategică constitutivă, turanismul s-a profilat la începutul secolului al XX-lea, când Alajos Paikert, președintele Societății Turanice, sublinia rădăcinile asiatice ale ungarilor și înrudirea acestora cu creatorii civilizațiilor antice – sumerieni, hitiți, crețani. Pentru Paikert Alajos, turanismul reprezenta un vector identitar concurent pentru pangermanism și panslavism. Ca atare, turanismul legitima expansiunea (geo)economică a Ungariei pe seama celorlalți frați turanici, în raport cu care Budapesta declanșa un veritabil *white man's burden*. Însă de la geoeconomie la geopolitică e doar un pas. Revenind în contemporaneitate, *Întoarcerea strategică către Est* orienta politica externă a Ungariei spre statele înrudite din punct de vedere civilizațional, precum Turcia și Kazahstan, dar mai ales către gigantul eurasiatic, Federația Rusă și China, ale căror viziuni strategice sunt percepute drept alternativă civilizațională dezirabilă în raport cu Vestul decrepit din punct de vedere spiritual. Interesant e că Viktor Orbán prelua, în 2014, viziunea turanistă și promitea, în cadrul unei școli de vară, instituționalizarea statului iliberal în Ungaria, subliniind succesul economic al statelor organizate pe un calapod politic similar, precum Turcia, Rusia, China, India și Singapore, semn că între FIDESZ și Jobbik e o diferență de grad, nu de specie. De altfel, începând cu 2014, Ungaria și-a canalizat acțiunea strategică spre îmbunătățirea legăturilor economico-politice cu China, pe cultivarea raporturilor cu Kazahstan, Azerbaidjan și Georgia, precum și pe îmbunătățirea legăturilor cu lumea arabă. Cultura strategică formală a elitei maghiare prezintă publicului alternative geostrategice. E de văzut cum vor rezona narațiunile strategice formale cu cultura strategică informală din Ungaria, pornită într-o nouă misiune civilizațională sub bagheta lui Viktor Orbán.

Primăvara Arabă poate fi considerată (și) o confruntare intracivilizațională. O bătălie pentru „adevăr“ în „lumea arabă“. Numai că, în esență, bătălia nu s-a dat între secularism și Islamism ori între sunnism și šiism. Mai degrabă a fost vorba despre o înclăștare pentru „adevăr“ în cadrul sunnismului, între ceea ce pare islamismul democratic, reprezentat de *Frăția Musulmană*, și autocrația musulmană, incarnată în monarhiile din zona Golfului, cu Arabia Saudită ca vârf de lance. Narațiunile strategice ale Riadului accentuează sistematic excepționalismul Arabiei Saudite, care, în calitate de custode al locurilor sfinte de la Mecca și Medina, apare ca lider legitim al lumii arabe. Din acest motiv, Riadul se opune forțelor seculare radicale – naționaliste sau de stânga – în tot cuprinsul Orien-

tului Mijlociu și susține simultan mișcările fundamentaliste (*salafi*) care resping democrația, pentru a conserva în acest fel dominația politică a regatului saudit. De altfel, începând cu 2011, Arabia Saudită a impus wahhabismul ca jurisprudență autentică, alături de clasicele patru școli sunită și de școala șiiită. Având în vedere că ulemalele wahhabite agită ideea că suveranitatea vine de la Dumnezeu, iar nu de la popor, sistemul politic saudit devine incompatibil cu democrația, în pofida apropierei Riadului de Occident. Suveranitatea populară nu cadrează nici cu doctrina *velayat-e faqih* introdusă de Khomeini în Iran. Potrivit acestei doctrine, diferența dintre *Shari'a* și legea statului devine indicibilă, de unde concluzia că a respinge legea statului înseamnă a respinge legea divină. În acest context al doctrinelor civilizaționale incompatibile cu democrația, mai apare un actor care își asumă, din nou, o misiune civilizatoare în Orientul Mijlociu. Este vorba despre Turcia. Concepția strategică din spatele misiunii civilizatoare a Turciei a fost elaborată de Ahmet Davutoğlu, care a respins imaginea Turciei de punte civilizațională între Vest și Est, adică o trambulină pentru narațiunile constitutive occidentale spre Orientul Mijlociu. Potrivit lui Davutoğlu, Turcia este un pivot geopolitic, cu experiență civilizațională în Europa, Balcani, Orientul Mijlociu, Africa de Nord, Caucaz și Asia Centrală. În baza acestei viziuni neotomaniste, respinsă și totodată acceptată de Partidul Justiției și Dezvoltării, Turcia se profilează ca putere regională. Grație abordării „zero probleme cu vecinii“, Turcia avansează un nou realism, care presupune acceptarea realității politice din zona Orientului Mijlociu. Altfel spus, în loc să impună matrici instituționale novatoare, Turcia colaborează și negociază cu regimurile și organizațiile politice din zonă. Viziunea lui Davutoğlu, distilată în doctrina Erdogan, n-a fost respectată întocmai din 2011 încoace, mai ales în ceea ce privește Siria. Altceva este însă important. În baza concepției lui Davutoğlu, Turcia se legitimează ca model politic dezirabil pentru întregul Orient Mijlociu. Ca „democrație“ adaptată la condițiile structurale ale Orientului Mijlociu, de vreme ce, la prima vedere cel puțin, Turcia a rezolvat două probleme pe care celelalte state din zonă nu le-au gospodărit încă: rolul militarilor în politică și rolul religiei în politică. Pe 3 martie 1924, nou-întemeiata Republică Turcia administrea o lovitură puternică „lumii musulmane“. Marea Adunare Națională din Ankara desființa califatul islamic, vechi de aproape 1.300 de ani și având centrul la Istanbul de aproximativ jumătate de mileniu. Potrivit lui Davutoğlu, Turcia are obligația, ca prin acțiunea sa de politică externă, să întărească legăturile cu organizațiile politice din zonă, în virtutea istoriei comune și a destinului comun. Nu e limpede dacă Turcia intenționează să-și asume rolul din vremea Imperiului Otoman, de protectoare a *umma*. Merită urmărită, din această perspectivă, instrumentalizarea Diyanet – Directoratul pentru Afaceri Religioase – de către Partidul Justiției și Dezvoltării. Diyanet nu doar că este implicat într-o tâlcuire modernă a hadithurilor, care constituie sursa primară a legislației islamice tradiționale, ci difuzează și mesaje unificatoare, de ajutorare a musulmanilor din întreaga lume. Iar această din urmă temă rezzonează direct cu viziunea strategică articulată de Davutoğlu. Toate aceste idei apar și în narațiunile strategice proiectate de președintele Erdogan. Vorbind despre protestele de la Istanbul din

2013, președintele Erdogan le-a pus pe seama inamicilor interni și externi, care își propun să deturneze Turcia de pe calea reformelor democratice. Mai mult decât atât, el a afirmat că nu doar împotriva Turciei s-au organizat comploturi. Astfel de acțiuni au fost orchestrate împotriva tuturor liderilor suniți din regiune, aleși în mod legitim. Pedalând pe axa clasică bine-rău, președintele Erdogan s-a erijat în protector al palestinienilor nedreptățiți, al somalezilor aflați în sărăcie, al copiilor sirieni oprimați și al tuturor musulmanilor necăjiți. Populismul lui Erdogan escamotează de fapt o narațiune strategică constitutivă, agitată de un lider politic și de un partid care doresc să transforme Turcia în hegemon al Orientului Mijlociu.

În loc de concluzie

Narațiunile strategice civilizationale pot fi ușor demontate din punct de vedere intelectual sau pur și simplu etichetate ca populism. Cu toate acestea, odată încheiate și propagate, acestea oferă unui actor politic *individualitate strategică*, respectiv capacitatea de a influența identitatea altor actori și simultan de a ecrana proiecțiile civilizationale concurente. Individualitatea strategică permite unui stat fie să definească ordinea internațională, fie să aibă o minimă autonomie în definirea acesteia. În societățile conectate masiv la internet, întrucât joacă simultan rol de legitimare și contestare, aceste narațiuni strategice capătă anvergura unui război pentru mințile și sufletele oamenilor. Cum răspunde un stat înconjurat de adversari ce proiectează narațiuni strategice concurente? Poate răspunde în câteva moduri. În primul rând, printr-o narațiune strategică credibilă, în acord cu dimensiunea formală și cu cea informală a propriei culturi de securitate, dublată de creșterea prosperității propriilor cetățeni. De asemenea, poate acționa printr-o strategie de depolitizare, care poate genera efecte perverse pe termen lung. Este vorba despre demoralizarea socială și propagarea unei culturi politice de supunere, de tip fatalist, că nu se poate face nimic. Depolitizarea masivă garantează lipsa acțiunii colective. Dar cel mai eficient mod de a câștiga o astfel de confruntare este reformarea ambientului social care face plauzibilă și inteligibilă narațiunea civilizatională concurentă. Așa cum spuneam, narațiunile strategice nu acționează niciodată într-un vacuum identitar. Din acest motiv e naiv să crezi că o dispută civilizatională poate fi câștigată doar prin blocarea sau condamnarea narațiunilor strategice rivale. Procesul de penetrare silențioasă a frontierei identitare e dificil de stopat în societățile deschise. Concluzia e că teoria relațiilor internaționale poate aborda războiul informațional printr-o combinație de constructivism și poststructuralism. Ca metodă, o mixtură între analiza instituțională, istoria ideilor de securitate și analiza de discurs ar putea fi o soluție.

BIBLIOGRAFIE

- Beck, Ulrich, *German Europe*, Cambridge, Polity Press, 2013.
- Campbell, David, *Politics without Principle. Sovereignty, Ethics, and the Narratives of the Gulf War*, London, Lynne Rienner Publishers, 1993.
- Cragin, Kim, Scott Gerwehr, *Dissuading Terror. Strategic Influence and the Struggle Against Terrorism*, RAND Corporation, 2005.
- Feng, Huiyun, *Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision Making*, London, Routledge, 2007.
- Hunt, Michael H., *Ideology and U. S. Foreign Policy*, London, Yale University Press, 2009.
- Johnson, Jeannie, Kerry Kartchner, Jeffrey Larsen (eds.), *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction. Culturally Based Insights into Comparative National Security Policymaking*, New York, Palgrave Macmillan, 2009.
- Katzenstein, Peter, *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1996.
- Kupchan, Charles, *No One's World. The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn*, New York, Oxford University Press, 2012.
- Luttwak, Edward, *The Rise of China vs. The Logic of Strategy*, Cambridge, Harvard University Press, 2012.
- Macdonald, Scot, *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century. Altered Images and Deception Operations*, London, Routledge, 2007.
- Mälksoo, Maria, *The Politics of Becoming European. A Study of Polish and Baltic post-Cold War Security Imaginaries*, London, Routledge, 2010.
- McCauley, Kevin, *Russian Influence Campaigns Against the West. From Cold War to Putin*, North Charleston, Create Space Independent Publishing Platform, 2016.
- Miskimmon, Alister, Ben O'Loughlin, Laura Roselle, *Strategic Narratives. Communication Power and the New World Order*, London, Routledge, 2014.
- Mufti, Malik, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture*, London, Palgrave Macmillan, 2009.
- Roselle, Laura, *Media and the Politics of Failure. Great Powers, Communication Strategies, and Military Defeats*, New York, Palgrave Macmillan, 2006.
- Sevin, Efe, *Public Diplomacy and the Implementation of Foreign Policy in the US, Sweden and Turkey*, Cham, Palgrave Macmillan, 2017.
- Simón, Luis, *Geopolitical Change, Grand Strategy and European Security. The EU-NATO Conundrum in Perspective*, London, Palgrave Macmillan, 2013.
- Szabo, Stephen F., *Germany, Russia, and the Rise of Geo-Economics*, London, Bloomsbury, 2015.
- Swartz, David, *Culture & Power. The Sociology of Pierre Bourdieu*, Chicago, The University of Chicago Press, 1997.
- Toje, Asle, *America, the EU and Strategic Culture. Renegotiating the Transatlantic Bargain*, New York, Routledge, 2008.
- Trenin, Dmitri, *Should We Fear Russia?*, Cambridge, Polity Press, 2016.
- Triantaphyllou, Dimitrios (ed.), *The Security Context in the Black Sea Region*, New York, Routledge, kindle edition, 2010.
- Van Herpen, Marcel, *Putin's Propaganda Machine. Soft Power and Russian Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, 2015.